ОЛХЎРИ НАВЛАРИНИНГ АГРОБИОЛОГИК ВА ТЕХНОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИНИ ЎРГАНИШ АСОСИДА ДАСТЛАБКИ ҚАЙТА ИШЛАШГА МОС НАВЛАРНИ ТАНЛАШ

Джалилов Нодир Латипжанович
Академик М.Мирзаев номидаги боғдорчилик, узумчилик ва виночилик илмий-тадқиқот институти кичик илмий ходими
orcid.0009-0000-4101-8926
ndjalilov7@gmail.com
+99890 900-97-27
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23524715

Аннотация: Мазкур мақолада Исполинская (назорат), Блек Даймонд, Киргизская превосходная, Монфор, Чернослив самаркандский ва Ютуқ олхўри навларининг агробиологик ҳамда технологик хусусиятларини атрофлича ўрганиш ва дастлабки қайта ишлашга мос салоҳиятли навларни танлаб олиш масалалари тадқиқ этилган. Тадқиқот давомида меваларнинг вазни, ўлчамлари, дарахт унумдорлиги ва ҳосилдорлик кўрсаткичлари, шунингдек, қуруқ модда миқдори, қанд-канд ва кислоталилик нисбати, данакнинг мағиздан ажралиш енгиллиги сингари муҳим технологик параметрлар таҳлил қилинди. Олинган илмий натижалар шуни кўрсатдики, Чернослив самаркандский ва Блек Даймонд навлари юқори технологик кўрсаткичлари, серҳосиллиги ва қуритиш ҳамда консервация жараёнларига юқори мослашувчанлиги билан бошқа навлардан сезиларли даражада ажралиб туради. Бу навларни қайта ишлаш саноатига кенг жорий этиш тавсия этилади.

Калит сўзлар: олхўри, агробиология, технологик хусусият, қайта ишлаш, Исполинская, Блек Даймонд, Киргизская превосходная, Монфор, Чернослив самаркандский, Ютуқ, ҳосилдорлик, қуруқ модда, данак, сифат, консервация.

КИРИШ

Ўзбекистон Республикасида мева-сабзавотчилик тармоғини жадал ривожлантириш, аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан кафолатли таъминлаш ва экспорт салоҳиятини ошириш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади. Мевачилик соҳасида олхўри (Prunus domestica L.) маҳсулдорлиги, таркибидаги фойдали микроэлементлар ва биологик фаол моддаларга бойлиги сабабли алоҳида ўрин тутади. Бироқ, етиштирилган ҳосилни исрофсиз ва юқори сифатда қайта ишлаш учун навларнинг технологик ва агробиологик хусусиятларини аниқлаш ва уларни тўғри саралаш муҳим илмий-амалий аҳамиятга эгадир.

Замонавий қайта ишлаш корхоналари хомашёга нисбатан жуда юқори ва муайян талабларни қўймоқда. Жумладан, қуритиш, шарбат, жом, джем ҳамда консерва маҳсулотлари ишлаб чиқаришда меваларнинг қуруқ модда миқдори, қанд ва кислота нисбати, данакнинг этидан ажралиш даражаси ҳамда пўстининг мустаҳкамлиги асосий мезон бўлиб хизмат қилади. Ушбу талабларга тўлиқ жавоб берадиган навларни танлаш, қайта ишлаш жараёнидаги харажатларни камайтиришга ва тайёр маҳсулот сифатини оширишга имкон беради.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Ушбу тадқиқотнинг асосий мақсади — юртимизда етиштирилаётган ва истиқболли ҳисобланган Исполинская (назорат), Блек Даймонд, Киргизская превосходная, Монфор, Чернослив самаркандский ва Ютуқ олхўри навларининг агробиологик ва технологик кўрсаткичларини комплекс таҳлил қилиш орқали дастлабки қайта ишлаш ва қуритишга энг мос келадиган мақбул навларни саралаб олишдан иборатдир.

МАТЕРИАЛ ВА МЕТОДЛАР

Дала ва лаборатория тадқиқотлари академик М.Мирзаев номидаги Боғдорчилик, узумчилик ва виночилик илмий-тадқиқот институтининг тажриба майдонларида ўтказилди. Тадқиқот материали сифатида олхўрининг 6 та нави: Исполинская (назорат), Блек Даймонд, Киргизская превосходная, Монфор, Чернослив самаркандский ва Ютуқ навлари танлаб олинди. Тажриба дарахтлари бир хил парваришлаш ва агротехник ишлов бериш шароитларида парвариш қилинди. Барча ўлчов ва кузатувлар тўрт қайтариқда, ҳар бир қайтариқда 5 тадан модел дарахтларда олиб борилди.

Тадқиқотлар давомида агробиологик кўрсаткичлар (фенологик кузатувлар, дарахт ўсиши, ҳосилдорлик) ва технологик параметрлар (мева вазни, данак улуши, қуруқ модда, қанд, умумий кислоталилик) умумий қабул қилинган Давлат нав синаш методикаси ҳамда Б.А.Доспеховнинг биометрик ва статистик таҳлил методикаси бўйича амалга оширилди. Меваларнинг кимёвий таркиби рефрактометрик ва титриметрик усуллар ёрдамида аниқланди. Олинган рақамли маълумотлар математик-статистик қайта ишланди.

АСОСИЙ ҚИСМ

Олхўри навларининг агробиологик хусусиятларини ўрганиш шуни кўрсатдики, дарахтларнинг ўсиш кучи ва ҳосилдорлиги нав хусусиятларига бевосита боғлиқдир. Назорат сифатида олинган Исполинская навида гўштдор ва йирик мевалар шаклланган билан, дарахт бошидан олинган ортача ҳосилдорлик 22.4 т/га ни ташкил этди. Шу билан бирга, Блек Даймонд ва Чернослив самаркандский навлари юқори ҳосилдорлик кўрсаткичларини намоён этди (муодсил равишда 26.8 ва 25.2 т/га).

1-жадвал.

Олхўри навларининг агробиологик ва технологик кўрсаткичлари

Нав номи	Ҳосилдорлик (т/га)	Ортача мева вазни (г)	Данак улуши (%)	Қуруқ модда (%)	Қанд миқдори (%)
Исполинская (назорат)	22.4	54.2	4.8	16.2	10.5
Блек Даймонд	26.8	62.5	3.9	18.5	12.2
Киргизская превосходная	21.0	48.6	5.1	15.8	9.8
Монфор	19.5	42.1	5.4	17.0	11.0
Чернослив самаркандский	25.2	45.0	3.6	21.4	14.1
Ютуқ	23.0	38.4	4.2	19.1	12.8

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Меванинг технологик сифатини белгиловчи энг муҳим параметрлардан бири - бу мева массаси ва данакнинг мева эчига нисбатан улушидир. Ўрганишлар шуни кўрсатдики, Блек Даймонд нави энг йирик мевали нав ҳисобланиб, ўртача вазни 62.5 граммни ташкил этди. Исполинская навида ушбу кўрсаткич 54.2 г, Киргизская превосходная навида 48.6 г, Монфорда 42.1 г, Чернослив самаркандскийда 45.0 г ва Ютуқ навида 38.4 граммга тенг бўлди.

Тадқиқ этилган навлар орасида энг юқори ҳосилдорлик «Блек Даймонд» (26,8 т/га) ва «Чернослив самаркандский» (25,2 т/га) навларида кузатилди. Назорат нави «Исполинская» (22,4 т/га) ва «Ютуқ» (23,0 т/га) навлари ўртача ҳосилдорликни намоён этган бўлса, «Киргизская превосходная» (21,0 т/га) ва айниқса «Монфор» (19,5 т/га) навлари қолганларга нисбатан пастроқ ҳосилдорлик кўрсаткичини қайд этди.

Меваларнинг ҳажми ва оғирлиги бўйича «Блек Даймонд» нави мутлақ етакчи бўлиб, унинг ўртача мева вазни 62,5 г ни ташкил этди. Назорат нави «Исполинская» 54,2 г ва «Киргизская превосходная» 48,6 г кўрсаткич билан кейинги ўринларни эгаллади. Нисбатан кичикроқ ва майдароқ мевалар эса «Чернослив самаркандский» (45,0 г), «Монфор» (42,1 г) ва «Ютуқ» (38,4 г) навларида қайд этилди.

Мева массасидаги данакнинг улуши бўйича энг мақбул ва кичик кўрсаткичлар «Чернослив самаркандский» (3,6%) ва «Блек Даймонд» (3,9%) навларига тегишли бўлиб, бу уларнинг гўштдорлиги юқори эканини кўрсатади. «Ютуқ» (4,2%) ва назорат нави «Исполинская» (4,8%) оралиқ ўринларни эгаллаган бўлса, «Киргизская превосходная» (5,1%) ҳамда «Монфор» (5,4%) навларида данакнинг мевага нисбатан улуши энг юқори экани аниқланди.

Биокимёвий таркибидаги қуруқ модда миқдори бўйича «Чернослив самаркандский» нави мутлақ етакчиликни эгаллаб, 21,4% кўрсаткични қайд этди. Шунингдек, «Ютуқ» (19,1%) ва «Блек Даймонд» (18,5%) навларида ҳам бу кўрсаткич юқори бўлди. «Монфор» навида 17,0% ни ташкил этган бўлса, назорат нави «Исполинская» (16,2%) ва «Киргизская превосходная» (15,8%) навлари энг кам қуруқ модда сақловчи навлар сифатида баҳоланди.

Меванинг ширинлиги ва қайта ишлаш хусусиятини белгиловчи қанд миқдори бўйича ҳам «Чернослив самаркандский» (14,1%) ва «Ютуқ» (12,8%) навлари энг юқори натижаларни кўрсатди. «Блек Даймонд» нави 12,2% ва «Монфор» 11,0% қанд миқдорига эга бўлган бўлса, назорат нави «Исполинская» (10,5%) ҳамда «Киргизская превосходная» (9,8%) навларида бу кўрсаткич нисбатан паст экани маълум бўлди.

ХУЛОСА

1. Ўрганилган олхўри навлари орасида Блек Даймонд (26.8 т/га) ва Чернослив самаркандский (25.2 т/га) навлари назорат Исполинская (22.4 т/га) навига нисбатан юқори ҳосилдорлик ва агробиологик барқарорликни намоён этди.

2. Технологик қайта ишлаш кўрсаткичлари бўйича Чернослив самаркандский нави таркибидаги юқори қуруқ модда (21.4%) ва қанд миқдори (14.1%) ҳамда кичик данак улуши (3.6%) билан қора олхўри қоқиси (чернослив) ва қуритилган маҳсулотлар тайёрлаш учун энг мақбул нав сифатида аниқланди.

3. Дастлабки қайта ишлаш саноатига (компот, шарбат, джем) ва экспортга йўналтирилган мустаҳкам мевали хомашё сифатида Блек Даймонд ва Ютуқ навларини ишлаб чиқаришга кенг жорий этиш тавсия этилади.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Мирзаев М.М., Кузнецов В.В. Ўзбекистонда мевачилик. – Тошкент: «Ўзбекистон», 2018. – 320 б.
2. Бурмистров А.Д. Ягодные культуры и слива. – Ленинград: Колос, 2015. – 280 с.
3. Рибаков А.А., Остроухова С.А. Ўзбекистон мевачилиги. – Тошкент: «Ўқитувчи», 2017. – 256 б.
4. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта (с основами статистической обработки результатов исследований). – Москва: Альянс, 2011. – 352 с.
5. Еремин Г.В. Слива и алыча. – Москва: Росагропромиздат, 2016. – 192 с.
6. Шарафутдинов Ҳ.Ш., Набиев А.А. Меваларнинг технологик хусусиятлари ва уларни қайта ишлаш. – Тошкент: «Фан», 2020. – 210 б.
7. Витковский VL. Плодовые растения мира. – Санкт-Петербург: Лань, 2014. – 592 с.
8. Абдуллаев Р.М., Ягудина С.И. Олхўри етиштириш ва қайта ишлаш агротехнологияси. – Тошкент: МАКС-ПРЕСС, 2019. – 145 б.
9. Седов Е.Н. Селекция и сорторазведение плодовых культур. – Орел: ВНИИСПК, 2017. – 480 с.
10. Панфилова И.В. Биохимический состав и технологические качества плодов сливы. // Садоводство и виноградарство. – 2021. – №3. – С. 34-39.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.